

**TAPE TËTA IBEROAMERICANA PEGUARA
MBOROKUAI YAJA VAERÄ METEI
YEMONGUETA RUPI OPAETE TËTA RETA**

**TAPE TËTA IBEROAMERICANA PEGUARA:
MBOROKUAI YAJA VAERÄ METEI YEMONGUETA RUPI
OPAETE TËTA RETA**

TAPE TËTA IBEROAMERICANA PEGUARA: MBOROKUAI YAJA VAERÄ METEI YEMONGUETA RUPI OPAETE TËTA RETA

Fondo para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas de América Latina y El Caribe (FILAC) omboipima oparaviki arasa 2017 guive kuae “Tape Tëta Iberoamericana peguara”, jaeko metei mbaraviki rami Secretaría Pro Témporte de la XXVI Cumbre Iberoamericana de Jefes y Jefas de Estado oyapo oï vae, kuae ñeeko jae yaja vaerä metei yemongueta rupi opaete tëta reta Iberoaméricape ñai vae yamboeteuka vaerä teko reta jare Eximuleu iyemongueta.

Kuae mborokuai reta oëko mbaraviki yavaetegue oyeapogui. Oparaviki pipe mburuvicha reta tëta ñao-ñao mbovi yemboatipe, amogue reta oyeapo tëta Centroaméricape oï vae ndive jare Méxicope (kuae yemboati oyeapo tëta Panamápe, araëti arasa 2017pe); jokoraiñovi tëta reta Sudaméricape oï vae reta ndive (kuae yemboati oyeapo tëta Limape, oreti arasa 2018pe). Kua yemboati retagui oë metei tupapire mborokuai rami jare ombotimbo reta metei yemboati tuichape 5 jare 6 aravi arasa 2018pe, opaete mburuvicha reta ndive tëtaguasú Iberoaméricaigua reta, kuae tupapire oyokovi mburuvicha reta yemboati mokoipa ova payandepo araama arasa 2018pe, tëta Guatemalape.

Kuae tembiokuai oyeapoko oyemboeteuka vaerä tëta reta jeko oipota rupi. Jaeramo, oyemboeräkuva kereiitako oyereraja teko reta metei rami ani ramo opaete tëta ndive, kuae jekopegua oyemboaiquere ñee tairusu reta peguara jare kuña retape.

Jokoraiñovi, kuae mborokuai oekako tëta-tëta reta kuapei oiko vae reta iñandereko rupi toñangareko jese jare toguiraja Yemongueta 2030 pia katu rupi. Jokoguiye, oñemomiäta vaerä mbaraviki jare yombori ñru tëta-tëta reta ndive jare oporomboriri reta ndivevi.

Kuae mborokuai guasu yaja vaerä metei yemongueta rupi opaete tëta reta eyembosisi yave, oñono ñee ipirätague omboete vaerä mburuvicha reta jare oñono vaerä korepoti oyeapo vaerä mbarabiki reta tupapirepe jei rami, tëta reta jeko rupi oñemoeräkuva vaerä. Jokoraiñovi, opaete mborokuai reta oñeño kavi vaerä yomboete rupi, ani vaerä tëta retare oyuvanga oikokatu vae reta. Jokoguiye, oyembojisivi jokuae mborokuaipe tëta reta omae vaerä jare omoe vaerä iñee mbae ikaviä oï yave, eyeapo kavi vaerä mabaraviki Yemongueta 2030pe jei rami tëta reta jeko rupi.

Īru ñee, kuae mborokuaipe oĩ vae, jaeko oñemae kavi vaerä tairusu retare, michia retare jare kuña retare, jae reta etei omoe vaerä iñee jare oparavikivi. Jokoguiye, mborokuai reta jare mbaraviki reta oyeapo vaerä teko kavi rupi; omotenonde vaerä reta kuña reta oiko kavi vaerä, opaete guinoi vaerä ivi jare jëta, oyeyangareko kavi vaerä iäka retare, kaa retare; jokoraiñovi, oyeparandu vaerä tëta iya retape oyeapo vaerä mbaraviki joko ropi, jae retako jeita oyeapotara ani ngarara.

Jokuae mburuvicha reta iyemboati guasupe, oasa 150 ojo reta ndaye, oyembojisi Yemongueta Iximuleu, joko raĩ ombojee reta jare jokope oñenono oyoko kavi vaerä mborokuai yaja vaerä metei yemongueta rupi. Jaeramo jei, oyemboeteutako tëta reta iñee jare jek; jare jeivi, eyeparavikitako metei ramiño opaete mburuvicha reta jare oporombori vae reta tëta iya reta ndive.

Kuae mbaraviki reta oyembojisi vae metei tape rami, FILAC guirajama tenonde, XIV Yemboati guasu jei rami 3 jare 6 oreti arasa 2017pe tëta Madridpe; jokuae yemboatigui oë Mborokuai XIV AG/FILAC/005, jokpe jei ñee ipirátague vae guiraja vaerä mbaraviki añetetëgue rupi oyeapo vaerä mborokuai yaja vaerä metei yemongueta rupi opaete tëta reta Yemboati guasu Naciones Unidas jei rami oyemboeteuka vaerä tëta reta jekoimi.

Mborokuai Iberoamericana peguara oyeparaviki oyemboeteuka vaerä opaete tëta jeko reta rupi

MBOROKUAI IBEROAMERICANA PEGUARA OYEPARAVIKI OYEMBOETEUKA VAERÄ OPAETE TĒTA JEKO RETA RUPI

Tĕta Guatemala Yimagui, 5 oreti 2018

Mborokuai Iberoamericana peguara oyeparaviki oyemboeteuka vaerä opaete tĕta jeko reta rupi (kuagui yambojeta “Mborokuai Iberoamericana peguara”) jaeko iparaviki guiraja vaerä tenonde metei ñee rupi tĕta reta iyandereko jare oyemboete vaerävi; jaeramo, oñono tenonde rupi kuña reta jare tairusu reta.

Kuae yembojisi teko kavire omae ramo, jaeko Mborokuai Iberoamericana peguara metei yemongueta ikavigue oyangareko vaerä mburuvicha reta jese, echako jokope jesäka kavi oï mbaeko mbaravikiko oyeapota vae piaguasu rupi jare yombori rupi jare tĕta iporekua rupi.

Jaeramo, yandepuere yae, kuae mbaraviki jaeko oeapo pia katu rupi, echako tĕta jare imburuvicha reta iñee oime oï tupapirepe, joko raï oyembojisi opita Yemboati guasu tĕta Panamá (araĕti, arasa 2017pe) jare Limape oyeapo yave (oreti, arasa 2018pe).

Kuae Mborokuai Iberoamericana peguara ñamaetako jese Yemongueta Iximuleu rami, echako jokogui oĕ yemongueta Yemboati Mburuvicha reta Iberoamericagui, jaeramo jei reta oyerajata tenonde jeia rupi.

Mbae oasague vae

Yepetei oime mborokuai reta tĕta reta rupi oyemboete vaerä tĕta reta iya jekoimi, aguiyera kea omomichi ani oyuvanga jese reta, ereï mbaeti oasa joko raï. Amogue tĕta reta rupi, imburuvicha reta, oparaviki katu oyemboete vaerä teko reta jupi rupi, ereï tĕta reta kuaepeguai oiko reta vae iyande reko mbaeti oyemboete joko raï: opiro ivi chugui reta, opa oyemboyia ïru tĕta reta ndive, mbaeti omboepi kavi mbaraviki oyapo vae reta, mbaeti omoingue reta mburuvicha tuichague vaerä jare teko oyavi mbae reve teko pichi rupi omoingueka reta, opaño mbae ikavi mbae omboasaka paravete reta.

Kuae teko yoyavi, oasa vae jeko pegua, oñemokirei oyeapo vaerä Yemongueta guasu Tĕta Reta Kuapei Oiko vae reta Jekore (arasa 2014pe), jokope oyeporu toparaviki mburuvicha reta Tĕta guasu rupigua yombori rupi tĕta iya reta ndive, joko raï oyemboeteuka vaerä teko reta Yemongueta ONU jei rami; jokuae Yemonguetape jei oyeparaviki vaerä pia katu rupi.

Yemongueta 2030pe jare Teko okua-kua yombori rupi (2015) jei kereïta oyeapo vae jare Tëta guasu imburuvicha reta iñee ONUpe oi vae reta jei rami. Jokuae ñee jeiko: ngarama oime vaerä karuai, oimeta ñoräro aguïyeära kea oyuvanga ïrure jare teko kavi rupi omboete vaerä, oyemboete vaerä kaa jare ipo reta. Kuae ñee reta jeko pegua, Yemboati mokoipe oyemongueta kereïtako okua-kua ojo Tëta retare America Latina jare Caribepe (2015) oyereraja vaerä yemongueta kavi rupi. Kuae ñee reta piaguasu rupi tëta Montevideope oyembojisi, jokope Tëta guasu imburuvicha reta oñemoñee guiraja vaerä pia katu rupi mborokuai reta.

Tëta guasu reta America Latina jare Caribepe oi vae reta ñeepe oñemometei reta guinoi vaerä yemongueta reta, omoe vaerä ñee jare teko kavi rupi oñeño kavi vaerä teko reta mbayachi oime yave. Kuae ñee reta, tembiokuaïpe jei, Tëta guasu imburuvicha reta guiratako tape kavi rupi oyeapo vaerä mbaraviki reta oyemboeteuka teko reta tëta ipo reta ndive jare kaa ipo reta ndivevi (Costa Rica, 2018).

Yaechama, mbovi ñemongueta reta oime vae, jaeramo FILAC 2017pe, XIV iyemboati guasupe, oyeko jese reta jaovi ombojisi metei tupapire jare jei: oyeparavikita eyembojisi kavi vaerä Mborokuai Iberoamericana peguara eyemboeteuka vaerä tëta kuapeguai oiko vae reta jekoimi jare omboete vaerä mburuvicha reta iñee.

Mborokuai oipiti vaerä Oyeipiti vaerä

Kuae mborokuai oeka vae jaeko omboyupavo kavi vaerä tape oyemboete vaerä tēta reta kuaepei oiko vae reta jekoimi, jaeramo iyemongueta jaeko oyeapo vaerä tēta reta jei rami, okuakua jare michia reta iñee rupi, joko raiñovi kuña jare kuimbae reta jei rami.

Mbae eteiko oyeipiti vaerä

Ojo vaerä oyeipiti jokuae ñemongueta, oñeño mboapi ñee mbae eteiko oyeipiti vaerä jare oyembojisivi kereıtako oyekuaa vae.

Mbae eteiko oyeipiti vaerä metei

Oñeño kavi vaerä mborokuai reta iyemongueta kavi rupi, oporombori vae reta guinoi vae, ojo vaerä oyovake ñru teta reta imborokuai ndive yomboete rupi.

Oyechaka vaerä:

- ▶ Mborokuai reta oyovake ñru teta reta imborokuai ndive yomboete rupi.
- ▶ Mborokuai teta peguara jare oyovake ñru teta reta ndive vae omotende kuaña reta jare tairusu reta iyemongueta.
- ▶ Mborokuai oyeapo oñemae kavi vaerä kereiiko oyeapo ojo mbaraviki reta eyemboeteuka vaerä teta reta kuapei oiko vae reta jekoimi.

Mbae eteiko oyeipiti vaerä mokoï

Oñeñota tēta reta imae ipia rupi vae jokuae tembiokuaïpe, omotende kuaña reta jare tairusu reta iyemongueta, jaeramo oyembojisi kavitako ojo vaerä jae kavi ovaë Yemongueta 2030pe jare oñemae kavi vaerä tēta okua-kua mbae.

Oyechaka vaerä:

- ▶ Mborokuai oyembojisi kavi oyechauka vaerä tēta okua-kua ojo vae, tēta reta kuapei oiko vae reta jekoimi rupi.
- ▶ Mborokuai oyembojisi kavi oyechauka vaerä kereïko oyekuaa ojo mbaraviki kuña reta koti, tairusu reta jare michia reta koivi.
- ▶ Tēta reta kuapei oiko vae reta omoe iñee okiye mbae jare oparandu chupe reta ikavira ani ikaviä mbaraviki oyepao vaerä jēta rupi jare joko raiñovi ipuere vaerä omae ikavi oyapo vaerä reta mbaraviki, joko raï ikavi ojo vaerä ovaë Yemongueta 2030pe jare oñemae kavi vaerä tēta okua-kua mbae.
- ▶ Mborokuai reta tēta iya reta ndive oyeapo, jaeramo iñee oime oï pipe.

Mbae eteiko oyeipiti vaerä mboapi

Oyembojisi yupavo reta ipuere vaerä tëta iya reta, kuapei oiko vae reta, oyemongueta jeko rupi Tëta guasu imburuvicha reta ndive.

Oyechaka vaerä:

- ▶ Oyeapo kavi tape oyereraja vaerä pia katu rupi yemongueta reta Tëta guasu imburuvicha reta jare tëta reta kuapei oiko vae reta ndive.
- ▶ Oñemomiräta yemongueta reta Tëta guasu imburuvicha reta jare tëta reta kuapei oiko vae reta ndive, oyemboete vaerä jekoimi reta.
- ▶ Yemongueta jare yemboete rupi oyeapo mbaraviki reta oyoko vaerä tëta reta iyandereko jare iñee.
- ▶ Tëta reta kue ivipei oiko reta vae opou oyupiri, Tëta guasu reta ndive, oporombori reta yembi koti vae reta ndive.

Mbae eteiko oyeipiti vaerä irundi

Yaikuauka jare ñamomiräta añetete rupi kuña reta oike vaerä oparaviki tëta imborikara jare mburuvicharavi, joko raiñovi aguimo toyuvanga jese reta.

Oyechaka vaerä:

- ▶ Oyeapo mborokuai reta poki rupi jare oimetavi korepoti guinoi oyeparaviki vaerä amogue teko avaire (ipia kaviä reve omae ñadere, opa mbae oasa vae omboya yandere, amope oñomi jare omeë ñande rëtarä reta, opirö yande ivi jare ñande mondo yaipotaä reve, mbaeti omboepi kavi yaparaviki vae jare tembiokuai reta yande mboriä).
- ▶ Oyeka tape oyeapo vaerä mbaraviki oyepapa kavi vaerä mboviko yaiko vae, mbovi kuña jare kuimbae reta jare opaeño mbae-mbae reta, ñañoväku kavi vaerä jokuae ñee reta.

Oyereraja vaerä tenonde Mborokuai Iberoamericana peguara

FILAC oyapota vae jaeko ombojisi jare omaeta kereïko oyereraja oï Mborokuai Iberoamericana peguara. Jokoraiñovi, oporombori ipoki rupi Tëta guasu reta jare tëta reta kuae ivipei oiko vae, jaeramo omae pia guasu rupi oyereraja kavi vaerä yemongueta reta mbaraviki kavi rupi. Oyereraja vaerä pia katu rupi, metei Tëta guasupe oparaviki päve retatako mburuvicha reta jare tëta iya reta.

Kuae Mborokuai Iberoamericana peguarañoko, jaeramo oyeparaviki Tëta guasu reta jokuae ivipe oï vae reta ndive; oyereraja tape kavi rupi mbae-mbae reta oyeporu tembiokuai reta yemongueta kavi rupi, mbae teko reta oyemotenonde oyeñoño kavi vaerä, jokoraiñovi oime vaerä korepoti jare ïru mbae reta oyepo kavi vaerä mbaraviki reta.

Kuae Mborokuai Iberoamericana peguara oekavi oyeparaviki vaerä ïru mborokuai reta ndive, oporombori vaa reta guinoi vae ndive; Organización de los Estados Americanos imborokuai rami vae nunga, echa jokuae oekavi oyemboeteuka vaerä tëta reta kuae ivipe oiko avei vae; ïru reta guinoi vae jaeko Sistema de Integración Centroamericano - SICA, CELAC, Fondo Verde para el Clima jare ïru oime yave.

Kuae Mborokuai Iberoamericana peguara oñemoeräkua kavi jare oipi reta vaerä oyeparavikita yupavo kavi rupi, oyemoeräkuata yerenduka rupi, mbae rechaka rupi jare opaño mbae-mbae reta rupi.

ONU iparaviki jare imborika reta OEA jare CELAC ani ïru reta tätako ikaviko omomiräta vaerä Mborokuai Iberoamericana peguara, echako oeka oyemboeteuka vaerä tëta reta kua ivipei oiko vae reta iyande reko, joko raï yomboete rupi Yemongueta ONU jei rami. Kuae teko rupi, FILAC iñee jaeko oyeparavikita pia katu rupi CEPAL ndive, FAO ndive, OPS ndive, ONU mujeres ndive, FIDA ndive, OIT ndive jare oime ïru reta vae ndivevi oyereraja tape kavi rupi mbaraviki reta.

Secretaria General Iberoamericana oekata eyeparaviki yombori rupi tëta reta kuae ivipei oiko reta ndive jare Conferencia Iberoamericana ndive jare omboritavi FILAC, oyereraja vaerä pia katu rupi mbaraviki reta Cumbres Iberoamericanas jei rami jare oyekuaa vaerä kuri mbaeko ani kereïko oyeparaviki vae.

XXVI CUMBRE
IBEROAMERICANA
LA ANTIGUA GUATEMALA 2018

XXVI CÚPULA
IBERO-AMERICANA
LA ANTIGUA GUATEMALA 2018

FILAC
FONDO PARA EL DESARROLLO
DE LOS PUEBLOS INDÍGENAS DE
AMÉRICA LATINA Y EL CARIBE

Tape oyembojisi vae

Mborokuai Iberoamericana peguara amaeko mäti, payandepo arasa (2018-2028); arirepe oyechauka vaerä mbaraviki kereïko oyeapo vae jare mbovi korepotiko oyeporu.

2018 arasape oyeparavikitamako kereïta oyemboipi vaerä mbaraviki tuichague outa vae.

Jaeramiñovi, ñru ñee rupi, opatako oyapo ani ombojisi kavi Mborokuai Iberoamericana peguara; oyapota jare omomirätata yokota reta guiraja kavi vaerä mbaraviki; eyeapotavi yemboe kereïtako oyemboipi oï mbaraviki vae jare kereïko oyererajata; oyembojisita tupapire oyeparaviki päve vaerä yombori rupi ñru reta ndive Mborokuai Iberoamericana peguara; oyembojisi kavita metei yemongueta kereïtako oyemboeräkua vaerä kuae mbaraviki oyeapo oï vae Mborokuai Iberoamericana peguara.

2019 jare 2020 arasape jekuae avei oyereraja tenonde Mborokuai Iberoamericana peguara jare oyeapota metei yemongueta 2020pe oyechauka vaerä mbaraviki Conferencia Iberoamericanape, jokogui kuti katu koti jokoraïta oyeapo. Jokoraïñovi, ñru yemboatipe Tëta guasu juvicha reta jare FILAC oechaukata reta kerëiko oyereraja oï mbarabiki reta Mborokuai Iberoamericana peguara jei rami.

2020 arasape oyeapota metei yemboati, jokope oyechata kerëiko oyeapo ojo oï mbaraviki jare oyeapo kavi Mborokuai Iberoamericana peguara jupi rupi ojo vaerä.

Kerëiko oyeparaviki ojo Mborokuai Iberoamericana peguara vae oyechakata metei yemboati tuichape, oipotague ipuereta ojo oendu yemonguetare; jokuae yemboati peguara oyeyupavo kavita ani vaerä oata ñee reta, oyemombeu kavi vaerä kereïko oyeparaviki oï vae.

IBEROAMERICA

**YEMONGUETA
GUATEMALAPE OË
VAE**

Yemongueta Guatemalape oë vae: Yemongueta añetetegue vae oyereraja vaerä teko kavi rupi

Guatemala, 16 arama arasa 2018

Ore, mburuvicha reta Tëta guasu Iberoamérica pegua, royomboati kuae tëta Guatemala yimape royemongueta vaerä metei ñee rupi “Iberoamérica jeko kavi, metei ramiño jare yomboete reve”, rombopiauye ore ñee Yemongueta 2030 jei rami jare oyemotimboye Yemboati guasu ONUpe 25 jare 27 arapoti arasa 2015pe.

Ore roguiroviako, kuae Yembongueta Iberoamérica pegua, jaeko metei yemboati ikavi vae oyemo metei vaerä mbaraviki reta jaupiti vaerä Yaiko kavi päve vaerä, yemongueta 2030pe oyembojisi oï rami.

Jaeramo, jokuae teko rupi, ore yemongueta jaeko:

Teko reta oyemboete vaerä tëta reta kuae ivipei oiko reta vae jare tëta jundai reta

32. Oñemomiratäta mbaraviki reta Tëta guasupe oyeapo vae oyemboeteuka vaerä tëta reta jekoimi, jokoraïñovi okuakuaa vaerä jare oyemboete añete rupi tëtara reta jundai vae jekoimi yemongueta “Decenio Internacional para la Población Afrodescendiente y su Plan de Acción” jei rami.

33. Oyeyo oï Mborokuai Iberoamericana peguara oyereraja kavi vaerä ojo oipipi regua oyemboete vaerä tëta reta kuae ivipei oiko vae retape, kuae ñee oyemotimbovi Mburuvicha reta kuae tëta peguai oiko vae reta lyemboati guasupe, oporoeniko FILAC pegua reta oyeapo vaerä yemboati, jaeramo omboepipe reta opa mbae-mbae reta, echako oñemae mati, jokuae teko rupi oporombori ikavi, kuri, paraviki reta oë vaerä teko kavi rupi, oyemboati vaerä mburuvicha reta tëta reta kuae ivipei oiko vae reta jare mburuvicha Tëta guasu peguare ndive, tembikokuai 169 OIT pegua jei rami jare jokoraïñovi Yemongueta guasu ONU oeki vae oyemboete vaerä tëta reta kuae ivipei oiko vae reta jekoimi.

34. Oñemomiratäta mbaraviki reta oime vaerä yemongueta pia katu rupi tēta reta kuae ivipeipe jare tēta jundai vaepe, jaeramo oyeapo kavita mbaraviki yaiko kavi päve vaerä, yemboete rupi jare oyekatavi mborokuai reta ikavi vae tēta peguara, oyeparandu vaerä tētape mbaravikire oyeapora ani ngarara, echako tēta iya reta oikuaa kereïko jeko jare oikuaavi kereïko kaa reta kaa ipo reta uguata ara rupi jare pïtu rupi, ani vaerä mbayachi jeta opita ñande ivi rupi kuri ani vaerävi oime jeta mbaerasi ñandevē.

35. Oñemomirätata teko reta ipuere vaerä tairusu reta, michia reta, okuaague reta jare kuña reta kuae tēta pei oiko reta vae jare tēta reta jundai vaevi, jaeramo ikaviko oyeparaviki yemongueta kavi rupi, jokope oimetako oï tēta iñee reta jare joko raïñovi oiketako oparaviki japipe ani vaeräma teko avai tomboasa reta vaerä ñane rēta reta jare oñemomiräta vaerä yande reko ani vaerä okañi ore tenondegua reta oeya oreve vae.

Kuae mborokuai oyembojisi T
ēta Guatemala Yimape,
16 araama arasa 2018pe.

FILAC

FONDO PARA EL DESARROLLO
DE LOS PUEBLOS INDÍGENAS DE
AMÉRICA LATINA Y EL CARIBE